«6D020900 – Шығыстану»мамандығы бойынша философия докторы (PhD)дәрежесін алу үшін Ақын Бақдаулет Қалиахметұлының «Қазақстан Республикасының саяси дамуындағы Жапонияның жаңғыру тәжірибесі» атты докторлық диссертациясына

АҢДАТПА

Жиырмасыншы жүзжылдықта Жапония мемлекеті даму жағынан артта қалған феодалдық елден қазіргі заман талаптарына сәйкес технологиясы дамыған, демократиялық мемлекетке айналды. Қарқынды даму нәтижесінде, қазіргі Жапония бұл аса дамыған державалардың бірі болып есептеледі. Жапонияда американдық және еуропалық құқықтық нормалар ұлттық салт-дәстүрмен тиімді үйлескен.

Жапон елінің қарқынды дамуы тарих, саяси ғылымдар, шығыстану саласындағы көп зерттеушілердің назарында болды. Сондықтан, Жапонияда болған көптеген қоғамдық-экономикалық және саяси өзгерістер, оларды талдау және мемлекеттің тарихи трансформациясы мен дамуы жапонтану саласының басты тақырыбына айналды. Тақырыптың өзектілігі жаһандық рухани-экономикалық дағдарыстан шығу жолдарын іздестірумен байланысты батыс елдері қоғамының қазіргі шығыс елдерінің, атап айтқанда, Жапонияның тарихы мен мәдениетіне қатысты қызығушылықтың артуымен анықталады. Сыртқы саясатта Жапонияның Қазақстан Республикасымен ынтымақтастығы осы тақырыптың маңызын арттыра түседі.

1990 жылдардың басында Қазақстан Республикасының сыртқы саясатында Жапония елінің негізгі актор ретінде пайда болуы екі ел арасындағы өзара әрекеттестіктің дамуымен айқындалады. Бұл қарым-қатынас халықаралық қатынастардың түрлі салаларында іскерлік өзара ықпалдасудың нығаюымен байланысты. Шығыс мәдениеті дәстүрге, тарихи сабақтастыққа төзімді және ұлттық менталитетпен ұштасады. Сол үшін жапон саяси жүйесін мұқият зерттеу қажет. Өйткені мұның қазақстандық шығыстану үшін теориялық маңызы жоғары және осы мемлекетпен ынтымақтастықты нығайту үшін тәжірибелік мәні орасан зор.

Саяси жаңғырудың қалыптасқан тұжырымдамасы бұл үдерісті негізгі екі түрде қарастырады. АҚШ пен Батыс Еуропа елдеріне тән жаңғыру моделі дамудың ішкі қажеттіліктеріне байланысты табиғи эволюция нәтижесінде қоғамдық құрылыстың рационалды моделіне өтуді қарастырады. Жаңғырудың тағы бір үлгісі дағдарысқа ұшыраған елдерде қолданылып, бұл мемлекеттер жаңғыру серпіндерін жасаған дамудың қуып жету моделін жүзеге асыруға талпынды.

Жаңғырудың жалпы заңдылықтары көптеген Шығыс елдерінде, әсіресе, отаршылдықтан азат болған елдерде байқалады. Жаңғырудың осы түрі Жапонияда да көрініс тапты. Жапония жаңа дәуірде екі жемісті жаңғыру сатысынан: Мэйдзи кезеңіндегі (1867-1911 жж.) және екінші

дүниежүзілік соғыстан кейінгі демократиялық реформалар кезеңіндегі жаңғырудан өтті. Бастапқы кезде жаңғырудың осы талпыныстары институционалды реформалар түріне ие болып, кейінгі кезеңде түбегейлі қоғамдық-экономикалық өзгерістерге үлкен серпін берді. Қос кезеңнің реформалары әлеуметтік-саяси топтардың құндылықтарын түбегейлі өзгертті.

Жапония мен Қазақстанның саяси жаңғыру феномендерін салыстыра талдау тарих, шығыстану салаларында жаңадан талқыланып жатқан тақырыптардың бірі болып саналады. XX ғ. соңғы он жылында бірқатар мемлекеттердің әлсіреп қалуы заманауи үдерістерді сипаттайтын әлемдік саяси дамудың ең елеулі оқиғалардың біріне айналды. Бұл жағдай тоталитарлық және авторитарлық режимдердің жүйелі дағдарысымен байланысты. Қазақстан Республикасының саяси эволюциялық дамуын жаңжақты зерттей отырып, мемлекетіміз басқа посткеңестік мемлекеттермен бірге тұрақты қоғамдық-саяси дамудың қазіргі өркениеті дамыған жағдайға өтуімен байланысты түрлі саяси және басқа да өзгерістерге ұшырауда. Оның үстіне мұнда туындаған мәселе қоғамның жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайды және мемлекеттік құрылыс түрлерін қабылдаумен ғана шектелмеуі, қазақстандықтардың қоғамдық дамудың өзге әлеуметтік-саяси аспектілеріне және тұрақты дамып жатқан әлемдік қауымдастыққа бейімделуімен де байланысты. Осы арада біз өркениеті дамыған елдердің, олардың қатарындағы Жапонияның либералды-модернизациялық тәжірибесін Қазақстан Республикасының саяси дамуын ескере отырып қолдану еліміздің жаһандану заманында әлемде оң және орнықты бейнесін қалыптастыруға септігін тигізетінін назарда ұстануымыз керек.

Көптеген посткеңестік мемлекеттердің қоғамдық-саяси өзгерістері мен реформаларының қазіргі саяси тәжірибесі өтпелі саяси жүйелер дамудың демократиялық және авторитарлы сипаттарын және үрдістерін өз бетінше үйлестіре алатынын растайды. Сондықтан, қазіргі саяси ғылымда аталмыш жүйелерді тоталитарлық, авторитарлық, демократиялық түрлерінің біріне жатқызу қиындық туғызады.

Саяси басқару жүйесінде қалыптасқан жағдай соңғы кезде ғалымдар тарапынан Жапониядағы саяси жаңғыру мен дәстүрдің үйлесімділігіне ғылыми-практикалық қызығушылықтың артқандығын аңғартты. Мемлекетте жеке мәдени және саяси бірізділігін сақтап қалуды және жапон қоғамының жаңаруға ұмтылуын терең әрі жан-жақты зерттеуді қажет ететін маңызды мәселе болып отыр. Жапонияның либералды-модернизациялық тәжірибесін зерттеу жаһандану заманында әлемдегі жағдайда Жапония мен Қазақстанның саяси сұхбатын қалыптастыру үшін қажет. Түрлі мемлекеттердегі

басқарудың ерекше формаларының болуына қарамастан интеграция, жаңғыру, демократияландыру, дағдарыс, жан-жалдар және т.б. ұқсас либералды саяси моделді қалыптастырудың жалпы заңды үрдістері бар. Басқаша айтқанда жаһандану дәуірінде саяси жаңғыру үдерісіне қатысы бар әлемдік саяси көзқарас пен мәтін барынша айқындалып отыр.

Даму мен қоғамдық құрылыстың әмбебап модельдерін ғана қолданатын болсақ, географиялық тұрғыдан әлемнің перифериясында тұрған мемлекеттердің (Оңтүстік Корея, Сингапур және т.б.) әлеуметтік-экономикалық және саяси жаңғырудың жолына қалай және неліктен түсті, жаңа индустриалды мемлекеттердің қатарына қалай кірді, технологиялық және тарихи артықшылығы бар, табиғи қорларға бай басқа мемлекеттер (мысалы, Қытай) өз дамуында неліктен біршама артта қалды деген сауалға жауап бере алмаймыз. Осы тақырып төңірегінде зерттелген материалдардың айтарлықтай мөлшерде болуына қарамастан, кей жағдайларда өзгерістер ретретімен әрі қарқынды күйде, ал басқа бір жағдайларда тоқырау немесе кері бағыттағы қозғалыс неліктен болады деген сауалдың жауабы әлі табылмай отыр.

Бүгінгі күнгі Қазақстанның бастапқы кезеңіндегі демократиялық құрылыс мәселесі «демократияның» батыс моделін көшіріп алу құштарлығынан туындады. Бұл жағдай басқару жүйесі мен түрлі қоғамдық-саяси ұйымдар арасында қарама-қайшылықтарды туғызып, түрлі әлеуметтік-бюрократиялық құралдардың әлеуметтік-экономикалық салаға ықпалын күшейтті. Осы тұрғыда өте маңызды әлеуметтік-саяси, экономикалық және өзге мәселелерді шешу, сондай-ақ, елдің тұрақты даму басты бағыттарын анықтау маңызды. Көп этникалық мемлекет әлеуметтік-саяси демократиялық реформаларды тұжырымдау кезінде Қазақстанның ерекшелігін, халқымыздың менталитетін, мәдениетін, саяси дәстүрін ескеруі қажет. Нақ осы аспектілерді Қазақстан Республикасының саяси үдерісінде либералды-модернизациялық тәжірибесін жапондық моделін қолдану мүмкіндіктерін жасаған кезде есепке алу қажет.

Диссертациялық зерттеудің объектісі. Дәстүрлі жапон қоғамын түсіну үшін Жапонияның либералды-модернизациялық даму ерекшеліктерін анықтау, Қазақстан мен Жапониядағы жаңғыру үдерісі мен басқару формаларын түсіну.

Зерттеу пәні. Жапонияда жаңғырудың пайда болуы, қалыптасуы және дамуы негізінде оның саяси жүйесінің ерекшелігін жүйелі талдау, жаңғыру үдерісі барысындағы саяси тәжірибені Қазақстанда қолдану мүмкіндігі.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты. Зерттеудің мақсаты - осы диссертациялық жұмыстың өзектілігінен туындап, Жапонияның

модернизациялық тәжірибесін Қазақстан Республикасының саяси жаңғыруында қолдану мүмкіндігін қарастыру.

Көздеген мақсатқа жету үшін келесі **міндеттер** алға қойылды:

- Жаңғыру теорияларының концептуалды негіздерін айқындау;
- Қазақстан мен Жапонияның жаңғыру үдерістерінің теориялық тұжырымдарын талдау;
- Жапонияның саяси жаңғыру үдерісін, оның нәтижесін анықтау;
- жаңғыру кезінде жапондық либерализм және неолибералды идеяларын, «Ва» қағидасы негізінде жапон қоғамының дәстүр мен жаңғыру сұхбаты стратегиясын сараптау;
- жапондық жаңғыру моделінде саяси партиялардың даму үрдісін түсіндіру;
- Қазақстан Республикасы мен Жапониядағы басқару формаларын талдау;
- Жапонияның билеуші партиясының неолибералды техникаларын және оларды «НұрОтан» ХДП-да қолдану тәсілдерін қарастыру;
- Қазақстанның мемлекеттік қызметін жетілдіру үшін Жапонияның мемлекеттік қызмет тәжірибесін қолдану мүмкіндіктерін анықтау.

Зерттеудің хронологиялық шеңбері. Зерттеу жұмысының хронологиялық шеңбері Жапонияның Мэйдзи дәуірінен басталып, қазіргі кезге дейінгі аралықты қамтиды.

Диссертациялық жұмыстың теориялық-әдіснамалық негіздері.Зерттеу жұмысының теориялық негізін отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми қорытындылары құрайды. Зерттеу жұмысында тарихи оқиғаларға әр түрлі мемлекеттік, саяси партиялардың құжаттарын жинақтау, талдау мен сараптау әдістері қолданылды. Сонымен қатар кеңінен қолданылатын тарихи-салыстырмалы, контент-анализ және жүйелеу әдістері де зерттеу жұмысына арқау болды. Мысалы, салыстырмалы талдау әдісі түрлі қоғамдарда саяси жаңғыру процестерінің ерекше қырларын ажыратуға, саяси жаңғыруға түрлі өркениеттердегі тарихи құбылыс деп қарауға мүмкіндік береді. Қалған әдістер де Жапония мен Қазақстанның жаңғыруын жүйелі түрде айқындауға жағдай жасады.

Мәселен, тарихи-салыстырмалы әдіс Қазақстан мен Жапонияның мемлекеттік басқару формасын анықтауға көмектессе, контент анализ әдісі Қазақстан мен Жапонияның мемлекеттік қызметін реформалаудың негізгі бағыттарын анықтайды. Ал, диссертацияда қолданылған жүйелік әдіс екі мемлекеттің ішкі саяси жүйесін зерттеуге көмектеседі.

Зерттеудің ғылыми жаңашылдығы. Диссертациялық зерттеу жұмысының ғылыми жаңашылдығы берілген тақырыптың жан-жақты әрі

толық зерттелмеуімен байланысты болып отыр. Қазақстан мен Жапонияның жаңғыру мәселелері кешенді зерттеу барысында бірқатар ғылыми жаңалықтарға қол жеткіздік. Атап айтқанда:

- алғаш рет жапон жаңғыру тәжірибесі шығыстану, тарих және саяси ғылымдар тұрғысынан сарапталып, оның Қазақстандағы демократиялық және неолибералды реформалар үшін әлеуеттік мәні нақтыланды;

- тұрақтандыру әлеуетін қамтамасыз ететін қос елдің басқару формаларын талдау барысында түрлі билік формалары анықталды. Осыған байланысты жапондық басқару моделінде Қазақстанның жаңғыруы үшін қажетті ерекше біріктіруші тетіктер мен ұстанымдар айқындалды;

- түркілер әлеміндегі сұхбат дәстүрімен ұқсас «Ва» феномені негізінде дәстүр мен жаңғыру сұхбаты стратегиясын құрастыру қазіргі неолибералды саяси жүйелерде осы қатынастарды қайта жасау үшін өте өзекті мәселелердің бірі болып отырғандығы дәлелденді;

- ЛДП-ның транспаренттілік, сұхбат, сенім, төзімділік, бірлік және халықпен тығыз байланыста болу сияқты неолибералды техникалары қоғам жаңғыруының дамуына ықпал етіп, «НұрОтан» саяси партиясының жаңғыру бағдарламалары аясында жемісті түрде қолданылуы мүмкін екендігі тұжырымдалды;

- Жапонияның мемлекеттік қызметі мемлекеттік басқаруға тікелей әсер етіп, мемлекеттік қызметтің жапондық моделін Қазақстанның қазіргі замандағы жаңғыру саясатында, сондай-ақ, Қазақстанның демократиялық жаңаруында тиімді пайдалануға болатындығы бағамдалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы. Диссертациялық зерттеу жұмысының теориялық және практикалық маңыздылығы берілген тақырыптың толық зерттелмеуімен байланысты.

Отандық ғылымда алғаш рет Жапония мен Қазақстанның жаңғыру модельдері қарастырылып, жүз жылдан астам уақыт бойы жаңғыру процесінің негізгі ерекшеліктері айқындалып, осы процесс барысында мемлекеттік басқару, мемлекеттік қызмет, саяси партиялар мен жетекші партиялардың рөлі мен тәжірибесі мәселелері қарастырылды.

Алынған нәтижелер шығыстану, тарих, философия тарихы, саясаттану, жалпы және Қазақстан тарихы мәселелерін зерттеу барысында пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеу жұмысының қорғауға ұсынылған негізгі тұжырымдары. Жапон, ағылшын, қазақ және орыс тілдеріндегі материалдарды салыстырып түсіндіру арқылы келесі тұжырымдар анықтап дәлелденді:

1. Жаңғыру үдерісі өзінің заңдылықтары, модельдері, кезеңдері бар қоғамның үздіксіз даму процесі болып саналады. Ол әлеуметтік даму

теориялары мен жаңғырау теорияларының идеология формасына айналу кезінде өзіндік рөл атқарды.

2. Жапониядағы жаңғырудың дәстүрлі механизмдері – саяси сана мен мінез-құлық үнемі өзара байланыста болады. Осының нәтижесінде жаңғыру үдерістерінің дәстүрлі механизмдері арасындағы ішкі дискурсивті байланыстар өзгерістерге ұшырайды. Сонымен бірге, қазақстандық саяси жүйедегі институттардың жаңғыру стратегиялары легитимділік, тұрақтылық, бейімделгіштік өлшемдеріне жауап беруі тиіс. Бұл үшін қоғамдағы тұрақтылық пен экономикалық өсуді қамтамасыз ете алатын тежемелер мен теңестірмелер жүйесін жаңарту керек.

3. XIX ғасырға дейін Жапония таза қайталамалы типіндегі мемлекет болса, кейінгі кезеңде қуып жетуші мемлекеттер құрамына еніп, қазіргі таңда экономикалық дамуы жағынан әлемде екінші мемлекетке айналды. Сондықтан, жапондық жаңғыру моделі қолдану мүмкіндіктерге бай.

4. Неолибералды жаңғырудың жапондық моделі дәстүрлі қоғамның қайнар-көздерін сақтап келуге өз ықпалын тигізді және қазіргі саяси ақиқаттың үздіксіз дамуын және нұсқаларға бөлінуін ескере отырып, ол теңгерілген либералды жаңғырудың сұхбаттық моделін айқындады. Либералды жаңғырудың жапондық тәжірибесін қолдану Қазақстанның жаңғыру реформаларында бейімделу тетіктерін дамытуға ықпал етуі мүмкін.

5. Қазақстан мен Жапонияның мемлекеттік басқару формаларына салыстырмалы талдау жасалды және жапон қоғамының бірігуіне ықпал еткен неолибералды реформалардың сынақтан өткен кейбір механизмдерін Қазақстанда қолдану мүмкіндіктері айқындалады.

6. Жапонияның неолибералды жолындағы дәстүр мен жаңғырудың бірлігі жапон халқының тұрақтылығы мен бірлігіне әсер еткен жапондардың дүниетанымының үйлесімділігі мен тұтастығын білдіретін «Ва» феномені негізінде жүзеге асырылды. Өз кезегінде түркі дүниесін сақтап қалу мен басқа әлемге ашық болу қабілетінде неолибералды өзгерістер мен жаңалықтарға қол жеткізу әлеуеті бар. Жапония мен Қазақстанның жаңғыруы дәстүр мен жаңғыру тұтастығының үйлесімді саясатының ортақ қағидаларына сүйенеді.

7. Либералды-модернизациялық өзгерістер мен Жапонияның билеуші партиясының алға қойған мақсатты жүзеге асырудың нақты саяси механизмдері Күн шығыс елінде үстемдік ететін партиялық жүйенің қалыптасуына түрткі болды. Осы жағдайда ашық болу, халықтың билеуші партияға деген жоғары сенімі, ЛДП-ның халықпен тығыз байланыста жұмыс істеуі сияқты неолибералды техникаларды пайдалану «НұрОтан» билеуші партиясының басқа саяси партиялармен және ұйымдармен конструктивті, жемісті сұхбаттың дамуына оң әсерін тигізеді.

Жапонияның мемлекеттік қызмет тәжірибесі аясында мемлекеттік басқару моделі қалыптасып, Жапонияның мемлекеттік қызметіндегі кейбір ерекшеліктерді Қазақстанның демократиялық өзгерістерінде тиімді қолдануға болатындығы анықталады.

Зерттеуді апробациялау. Диссертацияның негізгі ережелері мен қорытындылары отандық және шетелдік ғылыми басылымдарда жарияланған 5 мақалада баяндалды, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Қиыр Шығыс кафедрасының отырысында талқыланды.

Диссертациялық зерттеудің нәтижелері ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы Бақылау комитеті ұсынған басылымдарда келесі мақалалар түрінде жарияланды:«Идейно-теоретические позиции Либерально-Демократической партии Японии» (Профессор, ғалым, педагог және қоғам қайраткері Ким Герман Николаевичтің 60 жылдығына арналған «Қазақстандағы Корейтану: даму тенденциялары мен перспективалары» халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. 18 қазан 2013 жыл. Алматы, 2013 жыл), «Қазақстандағы «президент» және Жапониядағы «император» феномені: салыстырмалы талдау» (10-шы өркениет жолы халықаралық ғылыми жиналыс: Тіл, мәдениет, қоғам аспектілері. 15-16 наурыз 2013 жыл, Алматы), «Особенности послевоенной политической модернизации Японии» (Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дің 80 жылдығына арналған «Фараби әлемі» атты студенттер мен жас ғалымдардың халықаралық ғылыми конференция материалдары. 8 сәуір 2014 жыл).

Диссертациялық зерттеудің құрылымы оның мақсаты мен қойылған міндеттерін ашу барысында ішкі логикаға негізделген. Диссертация кіріспеден, 3 тараудан, қорытындыдан, әдебиеттер тізімінен тұрады.